

דתישבו

בס"ד

פרשת בהעלתך, תשע"ז, מספר 1223

ענווה וגאווה

שמחה רז

גְּבַה לֵב. נִשְׁבַּר – אָמַר: זֶה שְׁלִי. שְׁנֵאמַר (תה' לד:ט): "קְרוֹב ה' לְנִשְׁבְּרֵי לֵב" (מדרש הגדול, וישב לח).

מעשי חכמים

בתלמוד מובאים סיפורים רבים על גדולתם של רבותינו, שהיו ענווים וצנועים ומעבירים על מידותיהם. מסופר על רבי עקיבא, שעל אף גדלותו בתורה היה עניו גדול מאוד, וכשהיה מתפלל בציבור, היה מקצר בתפילתו, כדי שהציבור לא יצטרך להמתין לו. הוא היה אומר:

כל המגביה (=המתגאה) עצמו על דברי תורה, למה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך, כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה (אבות דרבי נתן פ"א, ב).

ומעשה ברבי יונתן, מתלמידי בית שמאי, שכעס על רבי עקיבא ואמר לו בלעג ובזלזול: "אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? אשריך שזכית לשם (לפרסום), אף שעדיין לא הגעת בידענת התורה למדרגתם של רועי בקר". ורבי עקיבא, לא זו בלבד שלא נעלב, אלא הוסיף והשיב לו: "אפילו למדרגתם של רועי צאן לא הגעת" (יבמות טז ע"א).

וכאשר נפטר בנו של רבי עקיבא, באו המוני העם ללוותו ולהספידו. אמר להם רבי עקיבא:

אחינו (בית) ישראל, שמעו! לא שאני חכם – שיש כאן חכמים ממני; לא שאני עשיר – שיש עשירים ממני. אנשי דרום מכירין את רבי עקיבא... הנשים והטף מאין מכירין? אם בשביל עקיבא באתם – כמה (הרבה) עקיבא בשוק. אלא יודע אני שלא נצטערתם ובאתם אלא בשביל כבוד תורה ולשם מצוה, כל שכן ששכרם מרובה, מנוחם אני! (מסכת שמחות פרק ח הלכה ג).

במסכת תענית מובא מעשה שאירע בשנת בצורת, והיו כל ישראל מצטערים על גשמים שפסקו. גזרו תעניות על הצבור ולא נענו:

מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו ואמר: "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו למענך רחם עלינו", וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן (מעשה נס זה עורר פליאה רבה בעיני החכמים, במה כוחו של רבי עקיבא גדול?) יצתה בת קול ואמרה: "לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה (רבי עקיבא) מעביר על מדותיו וזה (רבי אליעזר) אינו מעביר על מדותיו" (תענית כה ע"ב).

משה - סמל הענווה

הערכת אופיו הנפלא של משה רבנו מסתכמת בפסוק קצר: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנֹו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במ' יב:ג). לא לחינם משמש משה רבנו סמל למידת הענווה; הוא מעמיד עצמו מוסתר בקרן זוית ואינו זוקף דבר לזכותו:

בשעה שירד משה מלפני הקב"ה, בא שטן ואמר לפניו: רבוננו של עולם, תורה היכן היא? אמר לו: לך אצל בן עמרם. הלך אצל משה אמר לו: תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא? אמר לו: וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה? אמר לו הקב"ה למשה: משה, בדאי (שקרו) אתה? אמר לפניו: רבוננו של עולם, חמדה גנוזה (אוצר יקר ומוסתר) יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי? אמר לו הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת עצמך - תקרא על שמך, שנאמר "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי" וגו' (שבת פט ע"א).

שלמות המידות

אין אדם מושלם במידות אלא אם כן חונן גם במידת הענווה:

הבית הזה, אם אין לו אסקופה תחתונה – (מדרגה שהכול דורכים עליה) היא נראית כחסרה כחריבה, אף אתה, צריך למהוי לך (שיהיה לך) ענווה. ואפילו אתה מושלם בכל המדות, אם אין בך ענווה אתה חסר (מסכת כלה ג).

לפעמים יש אדם שחושב בלבו: אם אהיה עניו, ירד ערכי בעיני בני אדם, אנשים יזלזלו בי ולא יתחשבו בדעתי. אולם לא כן הדבר. הענווה היא סימן לגדלות נפשו האמתית של האדם. אדם בעל נפש גדולה ורחבה אינו מוצא כל צורך נפשי בגאווה.

מה הגפן הזה, יש בה אשכולות גדולים וקטנים, וכל אשכול שהוא גדול מחברו - נמוך ממנו (סמוך לארץ), כך כל מי שהוא גדול מחברו – נמוך ממנו (מדרש שמואל, פרשה טז, א).

אדם המתנהג בצניעות מקובל לא רק על זולתו, אלא אף על בוראו. כך המשילו חכמים:

בשר-ודם, אם היה לו כלי, כל זמן שהוא שלם – הוא שמח בו. נשבר – אינו רוצה בו. ...ומהו החפץ של הקדוש-ברוך-הוא? לבו של אדם. אם ראה הקב"ה אדם גבה לב אינו רוצה בו, שנאמר (מש' טז:ה): "תִּעְבְּתָה ה' כָּל

ומכאן, בשעה שבא הקב"ה להשרות את שכינתו, העדיף את הנמוכים שאינם מתגאים:

הסנה, הסנה! לאו משום דגביהת מכל אילני (לא משום שאתה גבוה מכל האילנות) אשרי (השרה) הקב"ה שכינתיה עלך, אלא משום שאתה נמוך מכל האילנות השרה הקב"ה שכינתו עליך (שבת סז ע"א).

ישנם כמה וכמה מדרשים המסבירים מדוע תהא התורה נחלתם של הענווים בלבד.

למה נמשלו דברי תורה למים? דכתיב (יש' נה:א) "הוי כל צמא לכו למים". לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה...

למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: מים, יין וחלב?...

לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים (בכלי חרס), אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (תענית ז ע"א).

יש שאדם מתגאה במה שאין לו. עליו המשילו חכמים את משלם:

אומרים (לנהר) פרת למה אין קולך הולך (שמימיו אינם משמיעים קול)? אמר להם: איני צריך – מעשי מודיעים אותי (שאדמת פרת שמנה ומשובחת), אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה (עולה) לשלשים יום; זורע בי ירק – והיא עומדת (עולה) לשלשה ימים. אומרים לחדקל: למה קולך הולך (שמימיו משמיעים קול רעש גדול)? אמר להם: הלואי נשמע קולי ונראה. אומרים לאילני מאכל: למה אין קולכם הולך? אמרו להם: אין אנו צריכים – פרותינו מעידים עלינו. אומרים לאילני סרק: למה קולכם הולך? אמרו להם: הלואי נשמע קולנו ונראה. אמר רב הונא: לא משום הטעם הזה, אלא אילני מאכל על-ידי שהם כבדים בפרותיהם (ואינם מתנענעים ברוח כל כך), לפיכך אין קולן הולך, אבל אילני סרק על ידי שהם קלים בפרותיהם קולן הולך (בראשית רבה טז, ג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
dafshv@mail.biu.ac.il: של הדף

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר-אילן](#)
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

יש לשמור על קדושת העלון.

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ראה רבי עקיבא את צערו של רבי אליעזר (על שלא התקבלה תפילתו, ואילו זו של רבי עקיבא התקבלה), מיהר אליו כדי לפייסו, ואף הסביר לו, בדרך משל, מה שקרה: למה הדבר דומה? למלך שהיו לו שתי בנות, אחת חצופה ואחת כשרה וצנועה. משפותחת החצופה את פיה בקול ומביעה את בקשותיה, קורא המלך למשרתיו ומצווה עליהם לתת לה את כל מבוקשה ובלבד שתלך לה. ואילו כאשר האחות הכשרה והצנועה מעלה לפני המלך את בקשותיה שלה, הוא מאריך רוחו ויש לו סבלנות ורוצה לשמוע את קולה בעת בקשתה, לפיכך אינו ממחר להיענות לה.

ועוד מובא במסכת תענית מעשה בחכם שהתגאה והעליב את חברו, אולם לאחר-מכן לא נמנע להודות בטעותו ולבקש ממנו סליחה:

מעשה שבא רבי אלעזר בן ר' שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על החמור, ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי, ולא החזיר לו (שלום). אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני (הקב"ה) כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע (רבי אלעזר) בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נענית לך, מחול לי. אמר לו: איני מוחל לך, עד שתלך לאומן שעשאני, ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו: שלום עליך רבי, ... שלום עליך מורי, אמר להם: למי אתם קורין רבי, רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחרריך. אמר להם: אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף-על-פי-כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז", ולפיכך זכה הקנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות (תענית ז ע"ב).

בגנות הגאווה

כל המעלות הטובות שיש בו באדם, ערכן מתבטל שעה שהוא מתנשא בהן. כל האוחז במידת הגאווה, משניא עצמו על הבריות, שהרי הם מתרחקים ממנו, ואינם סובלים את קרבתו. אין לו חברים נאמנים, וכל הסובבים אותו הם על פי רוב חנפנים בלבד. ולא רק הם אינם אוהבים אותו – גם הקדוש ברוך הוא אינו יכול להימצא במחיצתו:

אמר רבי חסדא ואיתימא (ויש אומרים) מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקדוש ברוך הוא: אין אני והוא יכולים לדור בעולם (סוטה ה ע"א).

בעל הגאווה חושב כי רק הוא ראוי להיות בעולם, לכן נאמר עליו כי הוא "דוחק רגלי שכינה" (ברכות מג ע"ב); המתגאה כאילו דוחק את השכינה הנמצאת בכל העולם כולו.